

PRZEDMIOT KULTU MATKI BOSKIEJ
W RĘKOPIŚMIENNYM BREWIARZU DOMINIKAŃSKIM Z ELBLĄGA
(MUZEUM ELBLĄSKIE RKP NR 132 Z XIII—XV W.)

T re ś ć: Wstęp. I. Analiza oficjum Oczyszczenia NMP. II. Analiza oficjum Zwiastowania NMP. III. Analiza Oficjum Wniebowzięcia NMP. IV. Analiza oficjum Narodzenia NMP. V. Analiza oficjum sobotniego o NMP. VI. Analiza hymnów o NMP. VII. Analiza oficjum Nawiedzenia NMP. Zakończenie. *Résumé.*

WSTĘP

Kult maryjny w Elblągu w w. XIII, XIV, i XV u swego podłoża ma istnienie klasztoru zakonu dominikańskiego, będącego w ścisłej symbiozie z zakonem krzyżackim, działającym na terenie Prus. Współpraca dwu zakonów: rycerskiego niemieckiego i kaznodziejskiego polskiego rozpoczęła się od chwili przybycia Krzyżaków do Prus. Dominikanie byli podporą Krzyżaków w zakresie misji i opieki duszpasterskiej nad ludnością zajętych terenów. Wyrazem tego współdziałania stały się fundacje dominikańskie, znaczące szlak krzyżackich podbojów: Chełmno, Elbląg, Toruń, Nordenbork-Gierdawy.

Klasztor dominikanów w Elblągu pod wezwaniem Najświętszej Maryi Panny został ufundowany przez mistrza krajowego Hermana Balka w 1238 r. Pełne prawa uzyskał przed rokiem 1246¹. Dominikanie elbląscy prowadzili faktycznie swoją działalność do pierwszej połowy XVI w. Luteranizacja miasta spowodowała przekazanie w 1542 r. kościoła Mariackiego i zabudowań klasztornych radzie miejskiej².

Klasztor dominikanów w Elblągu początkowo był oparciem dla prac misyjnych i duszpasterskich przy podboju Prus. W późniejszym okresie wywierał wpływ duszpasterski na mieszczan elbląskich oraz na zakonników krzyżackich. Do dominikanów należało kształtowanie życia duchowego, a także pobożności maryjnej ludu i zakonników krzyżackich. Jaki był przedmiot materialny i formalny kultu Matki Boskiej, propagowanego w Elblągu przez dominikanów, ma wykazać niniejsza praca.

Badanie przedmiotu kultu zarówno materialnego jak formalnego prowadzi do poznania wiary, gdyż między pobożnością a wiarą zachodzi swoiste sprzężenie zwrotne, wyrażone zasadą teologiczną: *lex orandi — lex credendi*. Wiara jest podstawą pobożności, także maryjnej, ukazując Maryję jako „przedmiot materialny” kultu, a Jej przymioty lub udział w zdarzeniach dziejowo-zbawczych jako „przedmiot formalny”, czyli motyw kultu. Stąd też, by odpowiedzieć na postawione pytanie, trzeba się posłużyć metodą badawczą historyczno-dogmatyczną³.

Podstawę źródłową niniejszego studium stanowi jedyny ocalały rękopis liturgiczny dominikański z klasztoru elbląskiego, który służył mu od

¹ J. Kłoczowski: Dominikanie polscy nad Bałtykiem w XIII w., *Nasza Przeszołość* VI (1957), s. 83—126.

² S. Wałdoch: Początki reformacji w Elblągu i jego regionie, *Roczniki Elbląskie* IV (1969), s. 9—43.

³ Por. bp J. Wojtkowski: Przedmiot liturgicznego kultu Matki Boskiej w Polsce XIII wieku, *Studia Warmińskie* II (1965), s. 205.

początku aż po koniec istnienia. Jest to zarazem jedyny rękopiśmienny brewiarz dominikański w Polsce⁴, ze wszech miar zasługujący na monograficzne opracowanie zawartości i jej stopniowego narastania w częściach pochodzących kolejno z w. XIII, XIV i XV. Tu wystarczy skrócony opis katalogowy⁵, wykonany na podstawie autopsji kodeksu w Muzeum Elbląskim.

Brewiarz dominikański, PM-E 132, Łac. XIII—XIV i XV w. 20×13 cm. Kart 390. Oprawa: deski i skóra. Defekt: brak początku. Zawartość:

k 1 Psalterz i Ordinarium,

k 59 vd Część o czasie od I niedzieli Adwentu do XXV niedzieli po Zielonych Świątkach,

k 234 vd Poświęcenie Kościoła,

k 241 a Część o świętych,

k 389 a św. Aleksy (tu cztery karty wycięte przed foliowaniem kodeksu),

k 390 a Prima,

k 390 vcd Wspomnienie o świętych.

Jest to kodeks pergaminowy, zapisany wielu rękami w dwie kolumny, inicjały czerwone i niebieskie, rubryki czerwonym inkaustem. Foliowany co 10 kart w XIX w. Ślady dawnej numeracji u dołu niektórych kart verso. Oprawiony w deski obciążone skórą bez ornamentu, ze śladami mosiężnych klauzur i z dobrze zachowaną kateną. Zszywki pergaminowe ze starego rękopisu łacińskiego. Wklejki i karta przybyszowa z papieru (XIX w.).

Brewiarz należał do klasztoru dominikanów w Elblągu. Uratowany z zamieci wojennych został przekazany do Muzeum Państwowego w Elblągu.

Brewiarz ten zawiera bardzo bogaty materiał maryjny, a mianowicie:

k 52 vc — 55 b: hymny maryjne,

k 45 b — 48 vc: oficjum sobotnie o NMP,

k 273 vc — 275 vc: oficjum Oczyszczenia NMP,

k 286 a — 288 b: oficjum Zwiastowania NMP,

k 324 vc — 327 b: oficjum Wniebowzięcia NMP,

k 333 vc — 335 vc: oficjum Narodzenia NMP,

k 381 b — 387 a: oficjum Nawiedzenia NMP.

W kolejnych rozdziałach zostaną zanalizowane oficja: Oczyszczenia, Zwiastowania, Wniebowzięcia, Narodzenia NMP według kolejności ich występowania w roku liturgicznym. Następnie poddane będą analizie oficjum sobotnie i hymny maryjne. Wreszcie oddzielnie, jako pochodzące z okresu późniejszego, oficjum Nawiedzenia. Podsumowanie i wnioski zostaną umieszczone w zakończeniu. W przypisach, powołując się na rękopiśmienne teksty brewiarza, podaję jedynie numery kart, ze względu na to, że stanowi on jedyną podstawę źródłową niniejszego opracowania.

I. ANALIZA OFICJUM OCZYSZCZENIA NMP

Tematyka oficjum Oczyszczenia Najświętszej Maryi Panny w brewiarzu z Elbląga jest rozwinięta na podstawie faktów historycznych: ofiarowania Dziecięcia Jezus przez Maryję i Józefa oraz spotkania Jezu-

⁴ Informacja ks. W. Danielskiego, za którą piszący te słowa serdecznie dziękuje.

⁵ Por. Wytyczne opracowania rękopisów w bibliotekach polskich. Wrocław 1955. W cytatach z brewiarza zachowana została oryginalna pisownia.

sa przez starca Symeona w świątyni jerozolimskiej. Opis tych wydarzeń zawarty jest w Ewangelii św. Łukasza 2,22—35. Ten tekst Pisma św. stanowi podstawę rozważań zawartych w lekcjach jutrzni. Do niego także odwołują się niektóre antyfony oficjum.

Z jutrzni dziewięciolekcyjnej zachowały się do naszych czasów w całości tylko cztery lekcje. Trzy lekcje z pierwszego nokturnu i pierwsza lekcja z nokturnu drugiego. Dalsze lekcje nokturnu drugiego i trzeciego uległy zniszczeniu. Teksty odnoszące się do laudesów, godzin mniejszych i niesporów zachowały się w całości.

Tytuł święta, który znajduje się na początku oficjum, „in festo purificationis beate virginis marie”⁶ wskazuje, iż jest to święto poświęcone Maryi. Maryja w oficjum czczona jest jako Matka Boża, Boża Rodzicielka. Maryja poczęła za sprawą Ducha Św.: „uterum tuum de spiritu sancto credimus impregnatum”⁷, Responsorium po dziewiątej lekcji jutrzni mówi, że Maryja zrodziła Boga i Człowieka⁸. Antyfona z niesporów uwidocznia Bóstwo narodzonego z Maryi, nazywany jest On Stwórcą rodzaju ludzkiego: „creator generis humani animatum corpus sumens de virgine nasci dignatus est”⁹. W świetle tych tekstów oczywiste są tytuły nadawane Maryi takie jak: „Mater Christi”¹⁰, „Dei Genitrix”¹¹. Rzeczą godną uwagi jest fakt nazywania Maryi i Józefa rodzicami Jezusa. Idea ta znajduje się w antyfonie do kantyku NMP z niesporów, która treścią wiąże się z tekstem Ewangelii Łukasza 2,27: „Cum inducerent puerum ihesum parentes eius accepit eum in ulnas suas”¹².

Z Macierzyństwem Bożym Maryi nierozdzielnie wiąże się kult Jej dziewictwa. Maryja poczęła Syna na skutek interwencji Boga pozostając dziewicą nietkniętą i zawsze czystą. Oficjum podkreśla, że Chrystus narodził się bez udziału Józefa, mimo że gdzie indziej znajdują się teksty uznające go za rodzica: „erubescat iudeus infelix, qui dicit christum ex ioseph semine esse natum”¹³. Nadzwyczajność zjawiska wyraża antyfona do niesporów, gdzie z jednej strony występuje stwierdzenie, że Stwórca rodzaju ludzkiego uznał za godne narodzić się z dziewicy a z drugiej, że stało się to bez udziału mężczyzny.

creator generis humani (...) de virgine nasci dignatus est et procedens homo sine semine¹⁴.

Tym przywilejem Matki-Dziewicy została obdarzona tylko Maryja. „O benigna que sola inviolata permansisti”¹⁵.

Motyw dziewictwa Maryi w oficjum występuje w wielu innych miejscach zwykle razem z motywem Bożego Macierzyństwa Maryi: „sancta dei genitrix virgo semper maria”¹⁶, „post partum virgo inviolata permansisti”¹⁷, „quem virgo concepit virgo peperit virgo post partum quem genuit adoravit”¹⁸.

⁶ k 273 vc.

⁷ k 275 a.

⁸ k 275 a, Responsorium.

⁹ k 273 vc, ad Vesperas super psalmos antiphona.

¹⁰ k 275 vc, Responsorium.

¹¹ k 273 vd, ad Completorium antiphona.

¹² k 273 vd, ad Magnificat antiphona.

¹³ k 275 a, Versus.

¹⁴ k 273 vc, ad Vesperas super psalmos antiphona.

¹⁵ k 273 vd, Responsorium.

¹⁶ k 273 vd, ad Completorium super psalmos antiphona.

¹⁷ k 274 vd, Versus.

¹⁸ k 274 b, Responsorium.

Teksty brewiarzowego oficjum Oczyszczenia zawierają też motyw świętości Maryi. Już sam tytuł święta zawiera w sobie ten motyw. Maryja nazwana jest błogosławioną — *beata*¹⁹. Do Maryi odnoszone są tytuły takie jak: *sancta*²⁰, *carissima*²¹, *benigna*²². Motywy świętości Maryi łączą się z przywilejami macierzyństwa, dziewictwa Maryi. Tym się wyróżnia Ona spośród innych niewiast. Tak widziana jest Maryja w świetle antyfony z pierwszego nokturnu, którą stanowią słowa Elżbiety: „Benedicta tu in mulieribus et benedictus fructus ventris tui”²³.

Wybraństwo Maryi i jej świętość w sposób przenośny wyraża druga antyfony pierwszego nokturnu jutrzni: „sicut mirra electa odorem dedisti suavitatis sancta dei genitrix”²⁴.

Wiare w pośrednictwo zbawcze Maryi, w tekstach oficjum, wyrażają wezwania z prośbą o wstawiennictwo, o modlitwę Maryi skierowaną do Jezusa, Jej Syna, o potrzebne łaski²⁵. Sekwencja z niesporów jeszcze dobitniej wyraża to pośrednictwo Maryi. Maryja wysłuchuje prośby i wstawia się u swego Syna o łaskę czystości serc i ciał.

Suscipe pia laudem preconia nostra ut pura pectora sint et corpora.
Te nunc flagitant devota corda et ora. Tua per precata dulcissima.
Nobis concedas veniam per secula²⁶.

Cytowana sekwencja zawiera też kult Maryi uczestniczącej w Odkupieniu. Maryja jest Błyszczącą Bramą Niebios, przez którą do ludzkości przyszedł Bóg, Jezus Chrystus, by wszystkich zbawić: „Que es effecta fulgida celi porta”²⁷.

Poza wspomnianymi już faktami historycznymi ofiarowania Pana Jezusa w świątyni według prawa Starego Testamentu, w tekstach oficjum są nawiązania do innych wcześniejszych zdarzeń dziejowo-zbawczych. Na uwagę zasługują dwa: w Zwiastowaniu — zawierzenie Maryi słowom Anioła: „que gabrielis archangeli dictis credidisti”²⁸, w Nawiedzeniu — pozdrowienie przez Jana Chrzciciela Jezusa jeszcze w łonie Maryi: „adhuc in utero portabatur et a iohanne baptista salutabatur”²⁹.

Oficjum Oczyszczenia zawiera także motywy królewskiej godności i chwały Maryi w niebie³⁰. Motywy te nie występują wyraźnie, lecz tylko zawiązkowo. Godność królewska przysługuje Maryi ze względu na Chrystusa, królującego nad światem, chwala w niebie zaś ze względu na pełnię łaski Maryi, która jest Najświętszą pośród świętych.

Biorąc pod uwagę całe oficjum trzeba stwierdzić, że motywy kultu Najświętszej Maryi Panny występują w różnej częstotliwości. Jedne są bardziej wyeksponowane, inne mniej. Intensywność przedmiotów kultu można ustawić w następującej kolejności:

1. Macierzyństwo Boże,
2. Dziewictwo,

¹⁹ k 273 vc.

²⁰ k 273 vd, ad Completorium super psalmos antiphona.

²¹ k 273 vd, Responsorium.

²² Tamże.

²³ k 274 a, Antiphona in primo nocturno.

²⁴ Tamże.

²⁵ k 274 a, ad Completorium Antiphona.

²⁶ k 273 vd, Sekwencja.

²⁷ Tamże.

²⁸ k 275 a, Responsorium.

²⁹ k 274 a, Lectio I in primo nocturno.

³⁰ k 274 b, Lectio secunda in primo nocturno; k 275 a, Hymnus.

3. Świętość,
4. Pośrednictwo łask,
5. Fakty autentyczne z życia Maryi,
6. Współdział w Odkupieniu,
7. Godność królewska,
8. Chwała w niebie.

Kult przywilejów dogmatycznych, Bożego Macierzyństwa i Dziewictwa Maryi, które w oficjum występują w formie najbardziej rozwiniętej i intensywnej, jest uzasadniony treścią samego święta, którego przedmiotem jest Maryja jako Matka-Dziewica ofiarująca swego Syna zgodnie z prawem Mojżeszowym. Dalsze dwa przywileje teologiczne, Świętość i Pośrednictwo łask, są konsekwencją kultu przywilejów dogmatycznych.

Czterem powyższym, podstawowym motywom kultu Matki Boskiej, według Konstytucji dogmatycznej *Lumen gentium* (R VIII nr 66) Soboru Watykańskiego II³¹, odpowiadają cztery podstawowe akty tegoż kultu³²: Macierzyństwu Bożemu — cześć (*veneratio*), Dziewictwu — miłość (*dilectio*), Świętości — naśladowanie (*invitatio*), Pośrednictwu — wzywanie (*invocatio*).

Zestawienie takie daje obraz związku, jaki zachodzi między motywami a aktami kultu maryjnego.

II. ANALIZA OFICJUM ZWIASTOWANIA NMP

Oficjum Zwiastowania w brewiarzu elbląskim zachowało się w całości. Zawiera teksty niesporów, komplety, jutrzni dziewięciolekcyjnej, laudesów i godzin mniejszych. Opiera się ono na ewangelijnym opisie Zwiastowania przez Anioła Gabriela Maryi w Nazarecie, że pocznie i porodzi Mesjasza³³. Jest więc to oficjum uczczeniem faktu dziejowo-zbawczego, w którym także uczestniczy Maryja. Zwiastowanie można odczytać jako objawienie światu przeznaczenia Maryi przez Boga do specjalnego udziału w dziele zbawczym Syna Bożego Jezusa Chrystusa.

Wśród motywów kultu Maryi, jakie znajdujemy w treści tego oficjum, poważne miejsce zajmuje kult Bożego Macierzyństwa Maryi. Wynika on z misji Anioła Gabriela, który skierował do Maryi słowa: „Oto poczniesz i porodysz Syna” (Łk 1,31), zapowiadając, że zostanie matką. Na podstawie tekstów mówiących o Bożym Macierzyństwie można ukazać obraz rozwoju tej prawdy. Najpierw jest to prorocza zapowiedź Starego Testamentu o narodzeniu Mesjasza, w której tylko zawiązkowo tkwi zapowiedź Maryi-Matki Mesjasza: „A wyrośnie różdżka z pnia Jessego, wypuści się odrośl z jego korzenia”³⁴. Wypełnienie tej zapowiedzi znajdujemy w słowach Anioła w dialogu Zwiastowania: „Oto poczniesz i porodysz i będzie zwany Synem Najwyższego”³⁵. W nich też trzeba widzieć wypełnienie prorocstwa Izajasza 7,14: „Oto Panna pocznie i porodzi Syna i nazwie Go imieniem Emmanuel”³⁶. Maryję Matkę Syna Bożego ukazują w pełni dalsze słowa ze sceny Zwiastowania: „Dlatego też

³¹ Por. Documenti II Concilio Vaticano, Bologna 1966, s. 248.

³² Bp J. Wojtkowski: *Quinque priorum saeculorum Mariani cultus in Polonia interpretationis enomena principii ex Constitutione Dogmatica „Lumen gentium” depromptis, Ephemerides Mariologicae* 17,1 (1967), s. 157—160.

³³ Łk 1,26—38.

³⁴ k 287 b, Responsorium, por. Iz 11,1—9.

³⁵ k 286 vc, Responsorium, por. Łk 1,31—32.

³⁶ k 286 b, ad, Completorium super psalmos antiphona, por. Iz. 7,14.

święte, które się narodzi, będzie zwane Synem Bożym", które stanowią fragment *responsorium*³⁷. Wiara w Boże Macierzyństwo Maryi opiera się na zapowiedzi, iż Syn Boży narodzi się w ludzkim ciele: „*concipies et paries deum pariter et hominem*”³⁸.

Krótką syntezę kultu Bożego Macierzyństwa Maryi w łączności z motywami Świętości, Dziewictwa i Pośrednictwa łask ukazuje modlitwa tegoż oficjum:

*Deus qui beate marie uirginis utero verbum tuum angelo nunciante carnem suscipere uoluisti presta supplicibus tuis ut qui uere eam genitricem dei credimus eius apud te intercessionibus adiuemur*³⁹.

Mając na uwadze cytowaną modlitwę należy zwrócić uwagę na motyw Pośrednictwa Maryi. Maryja jawi się w niej jako wspierająca proszących, którzy prawdziwie wierzą w Jej Boże Macierzyństwo. Motyw Pośrednictwa Maryi w oficjum Zwiastowania jawi się jeszcze raz w metaforycznym zwrocie, odniesionym do Maryi jako źródła wody ożywiającej, wpływającej z Libanu — symbolu obfitości:

*Fons ortorum putens aquarum viuencium que fluunt imprtu de lybano*⁴⁰.

Dominikanie elbląscy odmawiając modlitwę brewiarzową w dzień Zwiastowania czcili Maryję także jako Dziewicę. Szczególnie gdy w Maryi widzieli wypełnienie się proroctwa Izajasza (7,14) o dziewiczym narodzeniu: „Oto Panna pocznie i porodzi Syna”. Do Dziewicy Maryi zostały skierowane niezrozumiałe dla niej słowa, zwiastujące jej macierzyństwo (Łk 1,31), skoro pytała: „Jakże się to stanie, skoro nie znam pożycia z mężem?”⁴¹

Przyczyną dziewiczego Macierzyństwa Maryi jest moc Ducha Św.: „Duch Święty zstąpi na Ciebie i moc Najwyższego osłoni Cię”⁴².

To dziewictwo Maryja zachowuje także po narodzeniu Syna, pozostając zawsze Matką Nienaruszoną.

*paries quidem filium et uirginitatis non patieris detrimentum. Efficeris grauida et eris mater semper intacta*⁴³.

Tytuł święta *Innuntiatione beate marie*⁴⁴ wskazuje na kult Maryi jako świętej. Świętość Maryi staje się zrozumiała w świetle tekstów, które ją tłumaczą. W większości są to teksty biblijne z opisu Zwiastowania.

Pozdrowienie Anioła: „Bądź pozdrowiona, pełna łaski, Pan z tobą, błogosławiona jesteś między niewiastami”⁴⁵ podkreśla Jej bliskość wobec Boga. To też Ją wyróżnia spośród innych kobiet. Maryja znalazła łaskę u Pana (Łk 1,30), jest nią powołanie i wybór do godności Bożego Macierzyństwa. Ten motyw biblijny, uzasadniający kult Maryi — Świętej jest częstą myślą przewodnią antyfon.

Źródłem świętości Maryi jest moc Ducha Św., którą została napełniona,

³⁷ k 286 vd, *Responsorium*, por. Łk 1,35.

³⁸ k 287 a, *Responsorium*.

³⁹ k 286 b, *Oratio*.

⁴⁰ k 286 vd, *Antiphona*.

⁴¹ k 286 vd, *Responsorium*.

⁴² Tamże.

⁴³ k 287 a, *Responsorium*.

⁴⁴ k 286 a.

⁴⁵ Tamże, *Antiphona*.

a także zawierzenie Bogu i temu, co objawił przez posłanego Anioła: „Błogosławionaś, która uwierzyła, że spełnią się słowa powiedziane ci od Pana”⁴⁶. Świętość Maryi wyraża się ponadto w pokornej zgodzie na mającą się w niej dokonać wolę Bożą, oraz zgodzie na uczestnictwo w dziele Zbawienia, do którego została wezwana i przeznaczona: „Oto ja służebnica Pańska, niech mi się stanie według słowa Twego”⁴⁷.

W Homilii Bedy Czcigodnego, której fragmenty stanowią lekcje jutrzni, mieści się sformułowanie wskazujące na to, że świętość Maryi wypływa ze szczególnej konsekracji, dokonanej przez zrodzenie Boga: „angelus a deo mittitur ad virginem partu consecrandam divino...”⁴⁸

Treść święta i teksty oficjum bardzo wyraźnie ukazują Maryję jako uczestniczącą w dziele Odkupienia. Zapowiedź tego uczestnictwa znajduje się już w cytowanym proroctwie Izajasza (7, 14). Wypełnienie tego proroctwa wyraża fragment responsorium: „Niech się otworzy ziemia i zrodzi Zbawiciela”⁴⁹. Ziemia otwarta i rodząca Zbawiciela, a także otwarta brama niebios, to imiona odnoszące się do Maryi, z której narodził się Mesjasz.

Fiat hodie porta celi uterus Virginis per quam deus descendit ad homines ut eis ascensum proberet ad celum⁵⁰.

W lekcji szóstej stwierdza się wprost, że Maryja jest przyczyną naszego zbawienia: „Diligamus carissimi mariam per quam redempti sumus”⁵¹.

Maryi przypisywano także wewnętrzną odnowę człowieka i włączenie go do grona synów Bożych.

Per quam nos abiecta vetustate noxia renovari atque inter filios dei computeri possimus⁵².

Antyfona do kantyku Najświętszej Maryi Panny mieści jeszcze jeden aspekt udziału Maryi w odkupieniu, przeciwstawiając Ewę Maryi, broniącej od śmierci na tle zbawienia, które Bóg zesłał ludowi swojemu wejrząwszy na jego cierpienie:

hodie deus afflictionem populi sui respexit et redemptionem misit, hodie mortem quam femina intulit femina fugavit⁵³.

Oficjum Zwiastowania przedstawia też kult Maryi Królowej Matki. Godność królewska Maryi jest następstwem Jej pochodzenia z królewskiego rodu Dawida, a także wynika z faktu, że Syn Maryi Jezus Chrystus, zasiadając na tronie swego Ojca Dawida, jest Królem na wieki: „Pan da mu tron Jego praojca Dawida i będzie panował na wieki”⁵⁴.

Nascetur nobis parvulus et vocabitur deus fortis, ipse sedebit super thronum patris sui et imperabit cuius potestas super humerum eius⁵⁵.

Motywy kultu Matki Bożej, Maryi, znajdujące się w oficjum Zwiastowania

⁴⁶ k 286 b, Antiphona, por. Łk 1,45.

⁴⁷ k 286 b, ad Completorium super psalmos antiphona, por. Łk 1,38.

⁴⁸ k 287 vd, Lectio IX.

⁴⁹ k 287 vc, Responsorium.

⁵⁰ k 287 b, Lectio V.

⁵¹ k 287 b, Lectio VI.

⁵² k 287 vc, Lectio VII, Homilia Venerabilis Bede.

⁵³ k 288 b, ad Magnificat antiphona.

⁵⁴ k 288 a, Antiphona, por. Łk 1,32—33.

⁵⁵ k 287 vd, Responsorium.

towania są rozwinięte na podstawie faktów historycznych, leżących u podłoża całego oficjum. Samo wydarzenie Zwiastowania, które jawi się w wielu antyfonach, responsoriach i lekcjach pozwala stwierdzić, że przedmiotem analizowania oficjum są dzieje Zbawienia. Na tym tle najbardziej rozwinięty jest motyw Bożego Macierzyństwa oraz Dziewictwa Maryi. Szerokie uzasadnienie posiada także motyw Świętości. Udział Maryi w wydarzeniach dziejowo-zbawczych swoją motywację posiada w bogatym materiale historycznym oficjum. Przeprowadzona analiza motywów kultu Maryi w oficjum Zwiastowania pozwala na następujące ich zestawienie:

1. Macierzyństwo Boże,
2. Dziewictwo,
3. Świętość,
4. Fakty dziejowo-zbawcze,
5. Współodkupienie,
6. Pośrednictwo łask.

Dominikanie z Elbląga w oficjum Zwiastowania przede wszystkim oddawali cześć Maryi jako Matce Boga, kochali Maryję jako Dziewicę, naśladowali jako Świętą i wreszcie wzywali jako Pośredniczkę łask.

III. ANALIZA OFICJUM WNIEBOWZIĘCIA NMP

Brewiarz dominikanów z Elbląga posiada bogato rozbudowane oficjum Wniebowzięcia NMP. Zawiera ono teksty wigilii i samego święta Wniebowzięcia. Rozwinięte oficjum świadczy o szczególnym kulcie Wniebowzięcia u średniowiecznych dominikanów.

Na podstawie tekstów liturgii brewiarzowej można stwierdzić, jaka była wiara dominikanów z Elbląga w prawdę o Wniebowzięciu, tym bardziej że właśnie w wiekach średnich dokonywała się krystalizacja właściwego pojęcia Wniebowzięcia Maryi na Zachodzie Europy. Rozwój ten dokonywał się w obliczu kontrowersji teologicznych, czego świadectwem są dwa falsyfikaty: List pseudo-Hieronima do Paoli i Eustochium, podając w wątpliwość Wniebowzięcie Maryi wobec faktu, że apokryfy nie są godne wiary oraz kazanie pseudo-Augustyna o Wniebowzięciu Maryi, dowodzące prawdy Wniebowzięcia nie na podstawie apokryficznych baśni, ale poprzez wywód ściśle teologiczny⁵⁶. Ścierania się tych dwóch idei, tkwiących w świadomości religijnej średniowiecza, można doszukiwać się także w analizowanym oficjum.

Wiarę we Wniebowzięcie wyrażają wielokrotnie powtarzające się orzeczenia: „Assumpta est maria in celum”⁵⁷, „Maria virgo assumpta est ad ethereum thalamum”⁵⁸, „Glorificemus igitur virginem quam hodie paradysus excepit gaudens”⁵⁹.

Antyfona do kantyku NMP z niesporów wigilii Wniebowzięcia dodaje, że miejsce w niebie zostało przygotowane Maryi przez Jezusa Chrystusa po Jego Wniebowstąpieniu.

Ascendit Christus super celos et preparavit sue castissime matri immortalitatis locum⁶⁰.

⁵⁶ Bp J. Wojtkowski: *Matka Boska w maryjnych lekturach monastycznych Polski XIII wieku, Studia Warmińskie* (1968) 275—283, s. 285.

⁵⁷ k 326 vd, ad Laudes antiphona.

⁵⁸ Tamże.

⁵⁹ k 325 vd, Lectio III in primo nocturno.

⁶⁰ k 325 b, ad Magnificat antiphona.

Lekcje z jutrzni dziewięciolekcyjnej święta Wniebowzięcia NMP nasświetlają, w jaki sposób dominikanie elbląscy rozumieli wówczas to Wniebowzięcie Maryi. Czy pojmowali je jako wzięcie do nieba z ciałem i z duszą, czy tylko jako wniebowzięcie duchowe. Na uwagę zasługuje lekcja piąta z jutrzni, podająca w wątpliwość cielesne Wniebowzięcie Maryi, ze względu na to, że przekazują tę prawdę apokryfy, a nie historia, chociaż ciało Maryi nie znajduje się na ziemi.

*Et quidem sunt nonnulla sine auctoris nomine de eius assumptione conscripta que ita caventur ut ad confirmandam rei veritatem legi minime permittantur hisce pulsantur nonnulli, quis nec corpus eius in terra invenitur nec assumptione eius cum carne ut in apocripha legitur in catholica hystoria reperitur*⁶¹.

Inaczej ujmuje problem Wniebowzięcia lekcja szósta jutrzni. Jest ona wyrazem akceptacji wiary w cielesne Wniebowzięcie Maryi. Skoro ciało Mojżesza, który tylko z Bogiem rozmawiał, nie znajduje się wśród ludzi na ziemi, to tym bardziej ciało Tej, z której sam Majestat Boga został narodzony, na ziemi nie może się znajdować. Słusznie więc, iż Kościół nie wątpi w to, że Maryja z ciałem została wyniesiona ponad Aniołów i króluje z Chrystusem.

*Adiciendum est istis quia si moysi corpus ab homine non invenitur cui locutus est deus facie ad faciem, illius corpus quante demencie est per quam idem maiestatis deus incarnatus effulsit in terris invenire. Neque enim dignum est de corporis eius noticia sollicitum quem piam esse, quam non dubitatur ecclesia super angelos elevatam cum Christo regnare*⁶².

*Restat ergo ut homo mendaciter non fingat apertum quod voluit deus manere occultum verte autem de eius assumptione sententia hec esse probatur ut secundum apostolum sine in corpore sine extra corpus ignorantibus assumptam super angelos credamus*⁶³.

W świetle tych tekstów, ukazujących właściwie dwie idee rozwoju dogmatu o Wniebowzięciu Maryi, należy stwierdzić wątpliwość co do cielesnego Wniebowzięcia w wierze średniowiecznych dominikanów elbląskich.

Z kwestią Wniebowzięcia Maryi łączy się problem jej śmierci. Modlitwa z laudesów mówi o śmierci czasowej Maryi, w odróżnieniu od tej, której podlega każdy człowiek.

*sancta dei genitrix mortem subiit temporalem nec tamen mortis nexibus deprimi potuit*⁶⁴.

Lekcje oktawalne, zawierające idee o śmierci Maryi, nie zajmują zdecydowanego stanowiska w tej sprawie, a to dlatego, że o tym nie mówią nic Ewangelie, chociaż wspomina się w nich o przepowiedni Symeona, że duszę jej przebijie miecz (Łk 2,35)⁶⁵.

Następstwem wiary we Wniebowzięcie NMP jest jawiący się w oficjum motyw chwały Maryi w niebie oraz godności królewskiej Maryi.

⁶¹ k 325 a, Lectio V.

⁶² k 326 b, Lectio VI.

⁶³ k 327 b, Lectio III in octava.

⁶⁴ k 326 vd, Oratio.

⁶⁵ k 327 a i b, Lectio I et II in octava.

Oba te motywy są w oficjum ze sobą ściśle związane. Maryja, pełna chwały, triumfuje ponad aniołami, Jej służą aniołowie, chwałą apostołowie, męczennicy, dziewice, wyznawcy.

Glorificemus igitur virginem quam hodie paradysus excepit gaudens, quam angeli cum laudibus prosequuntur, quam apostolorum chorus veneratur, quam martyres candidati beatificant, quam sanctorum confessorum stolatus concelebrat numerus, tibi hodie sanctorum virginum cum suis psalmis victricibus exultans occurrit exercitus⁶⁶.

Tibi milia milium angelorum ministrant et decies centena milia assistunt, quorum cum laudibus et exequiis suscepta es in celo⁶⁷.

Syntezę kultu chwały Maryi w niebie jest przewijający się przez niektóre wersety i antyfony oficjum motyw:

Exaltata es sancta dei genitrix super choros angelorum ad celesta regna⁶⁸.

W przytoczonym wersecie można dostrzec także obraz Maryi królującej. Responsorium po czwartej lekcji jutrzni zaś nazywa wprost Maryję Królową Niebios:

Super salutem et omnium pulchritudinem dilecta es a domino et regina celorum vocari digna es⁶⁹.

Królowanie Maryi rozciąga się nad całym światem. Dlatego dominikanie w analizowanym oficjum czcili Maryję jako Królową Świata, wyrwaną przez Wniebowzięcie z niegodziwego świata⁷⁰. Królowa Niebios i Świata, pełna chwały, ukazuje się w koronie — symbolu władzy królewskiej i diademie chwały, jaką odbiera w niebie.

Surge propera amica mea, veni de lybano veni coronaberis⁷¹.

Poddane analizie motywy Wniebowzięcia, chwały w niebie i godności królewskiej Maryi są charakterystyczne dla oficjum Wniebowzięcia. Obok nich bardzo wyraźnie występują motywy Bożego Macierzyństwa, Dziewictwa, Świętości, Pośrednictwa łask, Udziału w Odkupieniu.

Bóg, Stwórca wszystkiego, uznał od wieków za godne dziewicze łono Maryi, by mógł w nim zamieszkać. Ten, który stworzył, pozostał w obranym przez siebie mieszkaniu, przybierając postać człowieka.

Deus qui virginalem aulam beate marie in qua habitares eligere dignatus es⁷².

qui creavit me requievit i tabernaculo meo⁷³.

qua filium suum dominum nostrum de se genuit incarnatum⁷⁴.

Maryja, przez którą Wielony Bóg zajaśniał światu w swoim majestacie, czczona jest jako Święta. Świętość jej wypływa z zawierzenia wobec Boga: "Beata es(...) que credidisti domino perfecta sunt in te que

⁶⁶ k 325 vd, Lectio III.

⁶⁷ k 325 vc, Lectio I.

⁶⁸ k 326 a, Versus.

⁶⁹ k 326 a, Responsorium.

⁷⁰ k 326 vc, Responsorium.

⁷¹ k 325 b, ad Vesperas super psalmos antiphona.

⁷² Tamże, Oratio.

⁷³ Tamże, Capitulum.

⁷⁴ k 326 vd, Oratio.

dicta sunt tibi”⁷⁵. Przez swoje „fiat” Maryja stała się umiłowaną przez Pana⁷⁶. Specjalnie wybrana spośród wielu córek Izraela⁷⁷, obdarzona została przywilejami, które odróżniają Ją od innych niewiast⁷⁸. Dlatego też godna jest Ona wszelkiej chwały i czci ze strony wierzących⁷⁹. Przymiot świętości Maryi posiada swoje bogactwo, które ukazują antyfony do laudesów i nieszporów, mówiąc o Maryi jako pięknej, przeozdobnej, wybranej, wschodzącej jak jutrzienka, Najroztropniejszej⁸⁰. Lekcja IX z jutrzni⁸¹ zwraca uwagę na jeszcze jeden wyraz świętości Maryi. Jest nim życie kontemplacyjne, w którym pozostając rozwijała Maryja swoją miłość do Boga i rozważała powierzone przez Boga tajemnice.

Dziewictwo Maryi, wydaje się, nie potrzebuje w tym oficjum głębszych uzasadnień. Jest to prawda dla dominikanów oczywista i zrozumiała, o czym świadczy łączenie tytułu Dziewicy z tytułami Wniebowziętej, Świętej, Najroztropniejszej. Werset z responsorium po lekcji VI mówi o Maryi jako Dziewicy Nienaruszonej.

Benedicta et venerabilis es virgo maria qua sine tactu pudoris inventa es mater salvatoris⁸².

Motyw pośrednictwa łask jest w oficjum rozumiany jako modlitewne wstawiennictwo Maryi u Syna Jezusa Chrystusa.

Ora pro populo interveni pro clero intercede pro devoto fefineo sexu. Sentiant omnes tuum iuuamen quicumque celebrant tuam assumptionem⁸³.

Maryja pośrednicząca pamięta o zapomnianych⁸⁴ i broni przed niebezpieczeństwami, grożącymi człowiekowi w świecie⁸⁵. Syntezą wiary w pośrednictwo łask Maryi jest antyfona „Pod Twoją obronę”, którą w święto Wniebowzięcia odmawiano w komplecie brewiarzowej⁸⁶.

Analiza oficjum Wniebowzięcia ukazuje bogactwo występujących motywów Maryjnych, bardziej lub mniej rozwiniętych. Najbardziej rozwinięty jest motyw świętości, złączony ściśle z kultem Maryi Wniebowziętej. Macierzyństwo Boże przedstawione jest jako dar Boży i wybranie, któremu Maryja pozostała posłuszna. Dziewictwo Maryi zaś mieści się w wypełniających się w Niej zamiarach Bożych. Wniebowzięcie Maryi w oficjum nie jest rozumiane jednoznacznie. Dominikanie elbląscy kierowali się bardziej ku duchowemu, a nie cielesnemu Wniebowzięciu. Była to jednak wiara pozwalająca widzieć Maryję jako królową nad niebem i światem.

A oto kolejność występujących motywów kultu w oficjum:

1. Świętość,
2. Macierzyństwo Boże,
3. Dziewictwo Maryi,

⁷⁵ k 326 b, Responsorium.

⁷⁶ k 326 a, Responsorium (po lekcji IV).

⁷⁷ Tamże, Responsorium (po lekcji V).

⁷⁸ Tamże, Lectio IV.

⁷⁹ k 326 vd, Responsorium.

⁸⁰ k 327 a, ad Benedictus antiphona.

⁸¹ k 326 vc, Lectio IX.

⁸² k 326 b, Versus.

⁸³ k 326 vd, Versus.

⁸⁴ k 325 b, ad Magnificat antiphona.

⁸⁵ k 325 b, Oratio.

⁸⁶ Tamże, ad Completorium antiphona.

4. Chwała w niebie,
5. Wniebowzięcie,
6. Pośrednictwo łask,
7. Godność królewska,
8. Udział w Odkupieniu.

Zestawienie to pozwala odzwierciedlić pobożność dominikanów ujawniającą się w uczczeniu Wniebowzięcia Maryi. Główne miejsce zajmuje naśladowanie świętości Maryi, potem cześć dla Bożego Macierzyństwa, miłość ze względu na Dziewictwo Maryi. Wzywaniu zaś było wyrazem wiary w Pośrednictwo Maryi.

IV. ANALIZA OFICJUM NARODZENIA NMP

Oficjum o Narodzeniu NMP pochodzi z okresu dyskusji teologicznych na temat poczęcia Maryi. W wiekach średnich rozwijały się dwie idee: pierwsza, przyjmująca tezę poczęcia Maryi w grzechu pierworodnym i uświęcenia w łonie matki, druga, przyjmująca tezę o Niepokalanym Poczęciu NMP.

Zwolennikami uświęcenia w łonie matki byli dominikanie, Niepokalanego Poczęcia zaś — franciszkanie-szkotyści. Dyskusje teologiczne i spory na ten temat zostały rozwiązane bullą papieża Piusa IX *Ineffabilis Deus* z 8 grudnia 1854 r., w której została zawarta katolicka nauka Kościoła o Niepokalanym Poczęciu Najświętszej Maryi Panny.

Wiara dominikanów średniowiecznych w uświęcenie Maryi w łonie matki znalazła swój wyraz w analizowanym oficjum.

Lekcja pierwsza i druga jutrzni wyraźnie mówią o Maryi uświęconej. To uświęcenie jest dziełem łaski Bożej, którą została oczyszczona pierwiej niż się narodziła. Zestawiając Maryję z Jeremiaszem i Janem, którzy już w łonie swoich matek byli święci, uświęceniu Maryi przypisywano stopień najwyższy.

Beatam virginem constat ab originali contagio sola dei gratia priusquam nasceretur esse mundatam quam nimirum christiana pietas credere prohibet uel minus ab jeremia in utero sanctificatam uel non magis a iohanne spiritu sancto repletam. Neque in utero festis laudibus honoraretur, si non sancta nasceretur⁸⁷.

Lekcja druga zwraca uwagę, że mocą tego uświęcającego błogosławieństwa została także Maryja zachowana od grzechu przez całe życie. Ten specjalny przywilej został dany tylko Jej jednej spośród narodzonych z niewiasty.

Est itaque uirgo regia ueris honorum titulis cumulata que procul dubio sancta fuit ante quam nata. Ergo puto quod et copiosior sanctificationis benedictio quam in aliis sanctis ab utero sanctificatis in eam descenderit que non solum ipsius ortum sanctificaret sed et uitam eius ab omni peccato deinceps... conseruaret quot alteri nemini in natis quidem mulierum creditur esse donatum⁸⁸.

Wiara dominikanów w uświęcenie Maryi w łonie matki decyduje o kulcie świętości Maryi. Lekcja trzecia jutrzni podkreśla uprzywilejowanie Maryi, w którym mogła Ona przetrwać wolna od grzechu przez całe życie.

⁸⁷ k 333 vd, Lectio I.

⁸⁸ k 334 a, Lectio II.

singulari priuilegio uitam absque omni peccato ducerat⁸⁹.

Inni święci i święte, mówi lekcja czwarta, będąca fragmentem mowy św. Augustyna o naturze i łasce, gdyby mówili, że są bez grzechu, byłiby kłamcami i nie byłoby prawdy w ich sercach.

Excepta ergo sancta uirgine maria si omnes sancti et sancte cum hic uiuerent interrogati fuissent utrum sine peccato essent omnes una uoce clamassent: Si dixerimus quia peccatum non habemus ipsi nos seducimus et ueritas in nobis non est⁹⁰.

Bezgrzeszność Maryi jest darem Boga, wynikającym z jej przeznaczenia do Bożego Macierzyństwa.

Excepta inquam hac uirgine de qua propter honorem domini cum de peccatis agitur nullam prorsus uolo quescionem habere. Scimus enim quod ei plus gracie collatum fuit ad peccatum ex omni parte vincendum que illum concipere et parere meruit quem constat nullum habuisse peccatum⁹¹.

Antyfony wzięte z Księgi Pieśni nad Pieśniami obrazują świętość Maryi, przypisując Jej tytuły źródła życiodajnego⁹², czy najlepszego owocu⁹³.

Wymownym elementem kultu świętości Maryi jest oddawanie Jej czci jako Świątyni Boga czy Sanktuarium Ducha Św.⁹⁴ Ta szczególna obecność Boga w życiu Maryi sprawia, że Ona napędza swoim blaskiem cały Kościół.

Natiuitas est hodie sancte marie uirginis cuius uita inclita cunctas illustrat ecclesias⁹⁵.

Maryja uświęcona w łonie matki, zachowana bez grzechu, spełniła podczas ziemskiego życia rolę Matki Syna Bożego. Z Niej bowiem narodził się Zbawiciel — Słońce Sprawiedliwości⁹⁶. Ona jedna była godna nosić w sobie Syna Bożego⁹⁷.

Oficjum Narodzenia NMP łączy motyw Macierzyństwa Bożego z uczestnictwem Maryi w dziele zbawienia⁹⁸. Właśnie to współodkupienie napędza radością obchodzących święto Narodzenia Maryi; Tej, której owocem życia jest Chrystus, Słońce Sprawiedliwości, zwycięzca zła i dawca życia wiecznego.

Natiuitas tua dei genitrix uirgo gaudium anunciauit uniuerso mundo ex te enim natus est sol iusticie christus deus noster qui soluens maledictionem dedit benedictionem et confundens mortem donauit nobis uitam sempiternam⁹⁹.

Maryja w swoim narodzeniu dała początek dziełu zbawienia¹⁰⁰.

⁸⁹ Tamże, Lectio III.

⁹⁰ k 334 b, Lectio IV por. Enhiridion Patristicum 1794.

⁹¹ k 334 vc, Lectio V.

⁹² k 334 b, Antiphona, por. Pnp 4,15.

⁹³ Tamże, por Pnp 4, 16.

⁹⁴ k 335 a, ad Laudes antiphona.

⁹⁵ k 335 vc, Lectio I in octaua.

⁹⁶ k 334 vc, Responsorium.

⁹⁷ Tamże, Lectio VI.

⁹⁸ k 335 vc, ad Benedictus antiphona i ad Magnificat antiphona.

⁹⁹ k 335 b, Antiphona.

¹⁰⁰ k 334 a, Responsorium.

Wiara, którą dominikanie elbląscy kształtowali przez modlitwę, pozwala im przyjąć prawdę o dziewictwie Maryi. Wierzą bowiem, iż była ona Dziewicą przed i po poczęciu. Nadprzyrodzony charakter wydarzenia sprawił, iż pozostała Ona Dziewicą także po narodzeniu Jezusa. Możliwe jest to do przyjęcia tylko na płaszczyźnie wiary¹⁰¹.

Obok czci oddawanej Maryi rodzącej Zbawiciela Świata i Dziewicy wzywano Ją prosząc o wstawiennictwo za wszystkimi ludźmi. Prośbom zawsze towarzyszyła ufność, że za Jej wstawiennictwem proszący będą wysłuchani. Antyfona do kantyku NMP z oktawy święta jest chyba typowym przykładem wiary we wstawiennictwo Maryi oraz nadziei, z jaką prośby były zanoszone.

*Sancta maria virginum piissima suscipe vota seruulorum assidua lapsos erige errantes corrige trementes corrobora pusillanimes conforta ut tibi semper referamus laudes quam dei summi colimus genitricem*¹⁰².

Omawiane oficjum Narodzenia NMP zawiera dość wyraźnie sprecyzowany motyw Maryi Królowej. Godność królewska przysługuje z racji Jej rodowodu¹⁰³, a jeszcze bardziej z tego względu, że została Matką Króla Najwyższego — Słońca Sprawiedliwości, Jezusa Chrystusa¹⁰⁴.

Na uwagę zasługują dwie ostatnie lekcje oktawalne, podejmujące problem śmierci Maryi. Analogicznie do oficjum Wniebowzięcia, także tutaj dominikanie nie zajmują jednoznacznego stanowiska. Jedno jest pewne, że o śmierci Maryi nie mówią żadne źródła historyczne i nie można też znaleźć Jej grobu. Problemem też jest interpretacja mieczy z prorocтва Symeona.

*Incertum quidem est utrum pro materiali gladio dixerit an pro uerbo dei ualido et acuciore omni gladio ancipiti. Specialiter cum nulla docent historia mariam gladii animaduersione per emptam quod nec obitus eius nusquam legitur quoduis reperiatur sepulcrum*¹⁰⁵.

W tekstach rękopisu elbląskiego z oficjum Narodzenia rozważa się także rolę i miejsce Maryi w historii zbawienia. Maryja z pokolenia Judy, z rodu Dawida należy do potomków Abrahama. Jej zaś narodzenie, przewidziane w Bożej ekonomii, jest wydarzeniem o charakterze dziejowo-zbawczym.

*Natiuitas uirginis marie ex semine abrahe orta de tribu juda clara ex stirpe dauid*¹⁰⁶.

Znakiem szczególnego uczestnictwa Maryi w dziele zbawienia są także wydarzenia z Jej życia: poczęcie za Zwiastowaniem anielskim i narodzenie Jezusa¹⁰⁷ oraz uczestnictwo w drodze krzyżowej Jezusa aż do momentu, w którym Jezus przekazał Maryję Janowi i Marii, żonie Kleofasa (J 19,26—28)¹⁰⁸.

W świetle przeprowadzonej analizy tekstów ukazuje się obraz Maryi

¹⁰¹ k 335 vc, Lectio I in octava.

¹⁰² Tamże, ad Magnificat antiphona.

¹⁰³ k 334 b, Responsorium.

¹⁰⁴ k 333 vc, Antiphona; k 335 a, Responsorium; k 335 vc, Lectio I in octava.

¹⁰⁵ k 335 vd, Lectio III in octava.

¹⁰⁶ k 334 b, Responsorium.

¹⁰⁷ k 335 vc, Lectio I in octava.

¹⁰⁸ Tamże, Lectio II in octava.

przede wszystkim jako Matki Bożej i Świętej. Świętość Maryi wypływa z mocy uświęcenia, dokonanego przez Boga w łonie Matki. Nadto widzimy Ją jako Dziewicę, czynnie uczestniczącą w wydarzeniach historyczno-zbawczych oraz obdarzoną godnością królewską, poddaną śmierci.

Częstotliwość występujących motywów pozwala na następujące zestawienie:

1. Świętość,
2. Macierzyństwo Boże,
3. Dziewictwo,
4. Fakty historyczne,
5. Pośrednictwo łask,
6. Godność królewska,
7. Udział w Odkupieniu,
8. Uświęcenie w łonie matki,
9. Wniebowzięcie (problem śmierci Maryi).

Przyjmowane wiarą prawdy Maryjne, przypomniane przy okazji święta Narodzenia NMP, skłaniały średniowiecznych dominikanów do naśladowania Maryi w Jej świętości, do szczególnej czci dla Bogarodzicy oraz kierowania próśb do Boga przez Jej wstawiennictwo.

V. ANALIZA OFICJUM SOBOTNIEGO O NMP

W elbląskim brewiarzu nie zachowało się w całości oficjum sobotnie o NMP. Zniszczeniu uległa karta 46, zawierająca teksty niektórych godzin modlitwy brewiarzowej. Z zachowanych małych skrawków tekstu tej karty niewiele można odczytać.

Pozostałe części oficjum sobotniego świadczą o rozbudowanym kulcie Bożego Macierzyństwa Marvi. Wielokrotnie odnoszone są do Niej tytuły Matki Bożej lub Bożej Rodzicielki¹⁰⁹. Znajdują one swoje uzasadnienie w fakcie zrodzenia Jezusa, Syna Bożego, Zbawiciela Świata i Króla. Myśl tę podejmują i rozwijają lekcje jutrzni.

*Quere lignum uite quod solum fuit dignum portare fructum salutis. Virgo hec regina carissimi est per quam saluator ad nos uenit procedens ex ipsius utero tamquam sponsus de thalamo suo*¹¹⁰.

Maryje, która wydała błogosławiony Owoc łona swego, Jezusa Chrystusa, chwalili dominikanie śpiewając antyfony do psalmów, responsoria, wersetu oraz hymn.

Maryja, Matka Syna Bożego, w oficjum sobotnim jest Świętą. Wzywano Ją używając sformułowań wskazujących wprost na świętość Maryi¹¹¹, obdarowanie przez Boga Ojca szczególnym błogosławieństwem¹¹² oraz pełnię łaski Maryi¹¹³. Kult świętości Maryi opiera się na tym, co o Maryi powiedział Anioł przy Zwiastowaniu. Pozdrowienie Anioła, mówiące o pełni łaski Maryi i bliskości Jej życia z Bogiem, niejednokrotnie powtarza się w responsoriach¹¹⁴ tegoż oficjum, a także w lekcjach¹¹⁵.

¹⁰⁹ k 45 b, Hymnus; k 45 vc, ad Nunc dimittis antiphona; k 45 vd, Lectio III.

¹¹⁰ k 48 a, Lectio II.

¹¹¹ k 45 b, Versus.

¹¹² k 45 vc, Hymnus.

¹¹³ Tamże, Invitatorium.

¹¹⁴ k 47 a, Responsorium.

¹¹⁵ k 47 vc, Lectio III.

Lekcja trzecia jutrzni podkreśla, iż Maryja była napełniona łaską w sposób najpełniejszy: „gratia Christi que fuit plenissime in maria”¹¹⁶.

Świętość, w której uczestniczy Maryja, odróżnia Ją od wielu innych kobiet.

Benedicta tu in mulieribus et benedictus fructus ventris tui¹¹⁷.

Virgo maria non est tibi similis nata inter mulieres florens ut rosa fragrans sicut liliū ora pro nobis sancta dei genitrix¹¹⁸.

Świętość Maryi łączy się z Jej bezgrzesznością. Napełniona łaską Bożą została oczyszczona od winy.

Impleta est maria gratia dei ablata est a culpa¹¹⁹.

Przeciwstawienie Ewy i Maryi w sposób jeszcze wyraźniejszy eksponuje świętość Maryi:

Maledictio eue in benedictionem mutatur marie¹²⁰.

Pro inobedientia enim obedientia commutatur¹²¹.

To niezwykle obdarowanie Maryi pozwala, by Ją określać jako Najświętszą wśród świętych.

Sancta maria piarum piissima intercede pro nobis sanctuarum sanctissima¹²².

Taka świętość Maryi znajduje swój wyraz w pokorze wobec Boga oraz miłości obejmującej także wszystkich grzeszników¹²³.

Czcząc Maryję jako Świętą Matkę Boga zwracano się do Niej z prośbą o wstawiennictwo wierząc, że prośby zanoszone do Boga przez pośrednictwo Matki Syna Bożego będą wysłuchane. Stąd też częste wezwania: „Ora pro nobis sancta dei genitrix”¹²⁴. Wyrazem wiary w pośrednictwo Maryi jest antyfona do kantyku Symeona w komplecie:

Sub tuum presidium confugimus sancta dei genitrix nostras deprecationes ne despicias in necessitatibus sed a periculis cunctis libera nos semper uirgo benedicta¹²⁵.

Najczęściej prośby zanoszone do Maryi dotyczyły już to odpuszczenia grzechów¹²⁶, już to osiągnięcia Królestwa Wiecznego¹²⁷.

O dominikańskim kulcie Pośredniczki Łask dobitnie świadczy odmawiana w komplecie, a znana do dziś antyfona Salve Regina, w której Maryi przypisywane są tytuły Matki Miłosierdzia, Nadziei naszego zbawienia, Orędowniczki.

Salve regina, misericordie, vita dulcedo et spes nostra salve ad te clamamus exules filii eue ad te suspiramus gementes et flentes in hac

¹¹⁶ k 47 vd, Lectio III.

¹¹⁷ k 47 a, Responsorium.

¹¹⁸ k 45 vc, ad completorium super psalmos antiphona.

¹¹⁹ Tamże, Lectio I.

¹²⁰ k 45 vd, Lectio I.

¹²¹ Tamże, Lectio II.

¹²² k 47 a, Lectio II.

¹²³ k 48 b, Lectio III.

¹²⁴ k 45 vc, Versus.

¹²⁵ k 45 vc, ad Nunc dimittis antiphona.

¹²⁶ k 47 a, Lectio II.

¹²⁷ Tamże, Lectio I.

lacrimarum ualle eia ergo aduocata nostra illos tuos misericordes oculos ad nos conuarte et ihesum benedictum fructum uentris tui post hoc exilium ostende. O clemens o pia o dulcis maria ¹²⁸.

Pośredniczkę i Orędowniczkę proszono, by poleciała nas swojemu Synowi, by wyprosiła u Syna swego dla wierzących łaskę chwały i świętości. Przypominano przy tym Jej przywileje Bożego Macierzyństwa, świętości a także zasługi w całym dziele zbawienia.

Domina nostra mediatrix nostra aduocata nostra beatissima dei genitrix uirgo maria tuo filio nos recommenda tuo filio nos reconcilia tuo filio nos representa. Ita o benedicta per gratiam tuam quam inuenisti per prerogatum tuam quam meruisti per misericordiam quam peperisti ut qui mediante te participes fieri dignatus es infirmitatis et miserie nostre te quoque intercedente patricipes faciat nos glorie et beatitudinis sue ihesus christus filius tuus dominus noster qui est super omnia benedictus in secula amen ¹²⁹.

Kult Maryi Pośredniczącej znajduje podstawę w przekonaniu o uczestnictwie Maryi w dziele Odkupienia. Przez Maryję niebo zostało napełnione chwałą, ziemia zaś otrzymała Pana i Zbawcę, który w narodach odnowił wiarę i wprowadził w świecie nowy porządek oparty na miłości:

que celis dedit gloriam, terris dominum pacem que refudit gentibus fidem uiciis finem uite ordinem moribus disciplinam ¹³⁰.

Maryja jest przeciwieństwem Ewy. Ewy, która przez grzech popełniony w Raju sprowadziła na świat nieszczęście wielu grzechów i śmierć, gdy tymczasem Maryja przez zrodzenie Syna Bożego dała światu Zbawiciela:

Paradysi porta per euam cunctis clausa est et per mariam uirginem iterum patefacta est ¹³¹.

Dlatego Maryja jest źródłem radości, chwały oraz błogosławieństwa. Przez Nią także człowiekowi zostało przywrócone nowe życie łaski.

Maledictio eue in benedictione mutatur marie. Eua enim luxit et ista exultauit eua lacrimos in utere maria gaudium portauit. Eua in dolore filios peperit maria in leticia dominum parturiuit ¹³².

Słusznie zatem w modlitwach brewierzowych dominikanie średniowiecza nazywali Maryję Matką Życia lub Matką Zbawienia.

genitrix uite mater salutis ut per te suscipiat nos qui per te datus est nobis ¹³³.

Omawiając motywy kultu Maryi zawarte w oficjum sobotnim nie można pominąć motywu dziewictwa Maryi. Przejawia się on w wielu sformułowaniach odnoszonych do Maryi: Virgo Maria, semper Virgo, sola Virgo. Przywilej ten związany jest z przeznaczeniem Maryi na Matkę Syna Bożego. „Gloria tibi domine qui natus es de uirgine” ¹³⁴.

¹²⁸ k 47 b, ad Benedictus antiphona.

¹²⁹ k 48 b, Lectio.

¹³⁰ k 47 vc, Lectio II.

¹³¹ k 45 vc, Super psalmos antiphona.

¹³² k 45 vd, Lectio I; także k 45 vd, Lectio II.

¹³³ k 48 a, Lectio III.

¹³⁴ k 45 vc, Hymnus.

Dziewictwo Maryi stało się znakiem Jej świętości, w której wyniesiona została ponad wszystkich świętych.

O uirgo uirga sublimis in quam sublime uerticem sanctum erigis
usque ad sedentem in throno usque ad dominum maiestatis¹⁸⁵.

Inne motywy kultu Maryjnego w oficjum sobotnim są mniej wyakcentowane. W powiązaniu z kultem Maryi Pośredniczącej czy Uczestniczącej w dziele zbawienia, występuje motyw chwały Maryi w niebie. To obdarowanie chwałą przez Syna sprawia, iż Ona jest Panią Aniołów, Królową niebios¹⁸⁶, a także Panią naszą¹⁸⁷.

Bogaty obraz Maryi, w której zostały zrealizowane przez Boga zbawcze zamiary i oczekiwania ludu, mieści się w tym, co pokoleniom przekazali Ewangelisci¹⁸⁸. Dlatego większość motywów kultu odwołuje się do materiału historycznego z Ewangelii, szczególnie zaś do Zwiastowania w Nazarecie.

Analiza tekstów oficjum sobotniego brewiarza dominikańskiego z Elbląga pozwala stwierdzić, że najbardziej rozwinięty jest motyw Macierzyństwa Bożego Maryi. Temu dorównują motywy Świętości, Pośrednictwa Łask, Dziewictwa. Częstotliwość występowania motywów kultu Maryi pozwala na ich klasyfikację według schematu:

1. Macierzyństwo Boże,
2. Świętość,
3. Pośrednictwo Łask,
4. Dziewictwo,
5. Udział Maryi w Odkupieniu,
6. Chwała Maryi w niebie,
7. Zdarzenia autentyczne z życia Maryi,
8. Godność królewska.

Istniejący w świadomości dominikanów elbląskich obraz Maryi nakazywał przez modlitwę brewiarzową najpierw czcić Boże Macierzyństwo, naśladować świętość Maryi, prosić Ją o wstawiennictwo oraz okazać miłość dla Maryi Matki i Dziewicy.

VI. ANALIZA HYMNÓW O NMP

Bogatym źródłem do wykazania przedmiotów kultu maryjnego u średniowiecznych dominikanów elbląskich są hymny maryjne, Breviarz elbląski zawiera siedemnaście hymnów. Przeznaczenie ich można określić na podstawie treści poszczególnych hymnów lub według *Repertorium Hymnologicum*¹⁸⁹. Rubryki brewiarza nie podają, na jaką uroczystość czy do jakiego oficjum poszczególne hymny są przeznaczone. Hymny maryjne są utworami poetyckimi o różnej formie. Autorstwo hymnów w większości jest nieznanne. Będąc utworami poetyckimi hymny stanowią odbicie wiary i Maryjnej pobożności nie tylko ich twórców, ale także i tych, którzy je śpiewali i odmawiali. Hymny były także elementami kształtującymi i budującymi wiarę ludu. Z pewnością ożywiały one w średniowieczu pobożność Maryjną. Analiza poszczególnych hym-

¹⁸⁵ k 48 a, Lectio II.

¹⁸⁶ k 47 b, Antiphona.

¹⁸⁷ k 48 b, Lectio I.

¹⁸⁸ k 47 vc Lectio II.

¹⁸⁹ Ulisses Chevalier (= Chev.): *Repertorium Hymnologicum*, t. I—VI, Bruksela 1892—1920.

nów pozwoli poznać, w jaki sposób dominikanie z Elbląga czcili Maryję odmawiając hymny.

Hymn *Letabundus exultet fidelis thorus*¹⁴⁰, przeznaczony na Boże Narodzenie, jest interpretacją faktów Zwiastowania i Narodzenia Mesjasza. Są one tłem dla ukazania Maryi jako Bożej Rodzicielki. Przywilejem tym została ona obdarzona przez Boga posyłającego do ludzi swojego Syna. Znakiem Bożej interwencji we Wcieleniu i Narodzeniu jest zachowanie dziewictwa Maryi. W Macierzyństwie Króla Królów Jezusa Chrystusa swoje źródło znajduje godność Maryi Królowej Matki. Dar świętości obrazuje hymn porównaniem Maryi do gwiazdy zawsze złocistej i jasnej.

Zaczynający się od słów *Ave maria gratia plena dominus tecum uirgo serena*¹⁴¹ utwór jest hymnem opartym na motywie pozdrowienia anielskiego. Treść hymnu wskazuje, że był on przeznaczony na uroczystość Zwiastowania. Bardzo wyraźnie ukazane jest Boże Macierzyństwo Maryi. Maryja jest Matką Potomka, który nazywany jest Nowym Słońcem. Narodziny dokonały się z zachowaniem dziewictwa, które rozumiano jako przejaw pełni łask i świętości Maryi. Hymn ten podkreśla udział Maryi w Odkupieniu, nazywając Ją Bramą Zbawienia. Tytuł ten ściśle łączy się z godnością Matki Boga. Przywileje i zasługi Maryi w dziele Zbawienia prowadzą do czci Maryi jako Pośredniczki Łask. Matka Miłosierdzia wyprasza łaski, modli się o zachowanie od grzechów oraz błaga, by Syn jej dozwolił wierzącym uczestniczyć w Królestwie Niebieskim.

Paradysi porta per quem lux est orta natum tuum ora. Vt nos soluat a peccatis et in regno claritatis quo lux lucet sedula collocet per secula¹⁴².

Hymn ten nie pomija także motywu godności królewskiej Maryi ani jej chwały w niebie. Oba motywy nie są jednak szeroko rozwinięte. Bogactwa motywów tego hymnu dopełnia motyw apokryficzny wzięty z legendy o Teofilu. Jest to jedyny w analizowanych oficjach Maryjnych motyw Maryi Pośredniczki Łask oparty na apokryfie.

Delatum fecis et miseria Theophilum reformans gratie¹⁴³.

Kolejnym hymnem jest utwór śpiewany podczas uroczystości Nawiedzenia i innych świąt Maryjnych, rozpoczynający się od słów „Salve mater saluatoris uas electum uas honoris”¹⁴⁴. Najbardziej widoczny jest tu motyw świętości i pośrednictwa łask. Maryja godna jest w swej świętości gościć w sobie całą Trójcę Świętą.

Salve mater pietatis
et totius trinitatis
nobile triclinium¹⁴⁵.

Świętość Maryi świadczy o Jej odwiecznym wybraniu na Matkę Słowa Wcielonego. Wyrażają to porównania Maryi do Naczynia Wybranego, Naczynia Pełnego Łaski, Gwiazdy Morza, o godności przewyższającej

¹⁴⁰ k 52 vc, Chev. 10012.

¹⁴¹ Tamże, Chev. 1879.

¹⁴² Tamże.

¹⁴³ Tamże.

¹⁴⁴ k 52 vd, Chev. 18051.

¹⁴⁵ Tamże.

zwykły porządek rzeczy, czy wreszcie do kwiatu wyrastającego na cier-nistym podłożu.

Salve mater saluatoris
uas electum uas honoris
uas celestis gratie.
Ab eterno uas precisum
uas in signe uas excisum
manu sapientie ¹⁴⁶.

W hymnie można dopatrywać się zawiązkowego motywu Niepokalane-go Poczęcia. Myśl ta jawi się w niewątpliwym związku z motywem świę-tości i Bożego Macierzyństwa.

Salve uerbi sacra parens
flos de spina spina carens
flos spineti gloria ¹⁴⁷.

Incipit następnego hymnu „Natiuitas marie uirginis” ¹⁴⁸ wskazuje, że był on śpiewany w czasie święta Narodzenia NMP. Hymn skupia się na fakcie historycznym narodzenia Maryi. Moment ten wprowadza Maryję w tajemnice Odkupienia. Narodzenie Maryi jest początkiem zwycięstwa nad śmiercią, której przyczyną był upadek Ewy.

Stella nova noviter oritur
cuius ortu mors nostra moritur
eve lapsus iam restituitur in maria ¹⁴⁹.

Świętość Maryi wyznacza pełnię łaski, hymn zaś tę prawdę przeka-zuje w metaforze o blasku wschodzącej jutrzeńki.

Ut aurora surgens progreditur uelut
luna pulcra describitur super cuncta
ut sol eligitur uirgo pia ¹⁵⁰.

Ostatnie wersety hymnu obrazują motyw pośrednictwa łask. Wyra-zają one ufność, z jaką kierowane są prośby, by życie nasze zostało na-pełnione radością i uczestnictwem w dobrach niebieskich.

O uera spes ut uerm gaudium fac post uite presentis stadium ut optatum
in celis braum nobis detur ¹⁵¹.

Verbum bonum et suauē ¹⁵² to sześcioletni hymn o przeważającym motywie Bożego Macierzyństwa. Maryja poczęła i urodziła Odwieczne Słowo Ojca — Jezusa, który według hymnu jest Prawdziwym Salomonem, Słońcem oraz Bogiem i Człowiekiem. Cześć, jaką oddali Jezusowi Trzej Magowie, jest też znakiem czci dla dziewiczego macierzyństwa Maryi. Na tle obrazu Maryi Matki hymn czci Maryję Świętą, która wzięła udział w wydarzeniach historio-zbawczych, przyczyniając się do wyniesienia upadłego świata do nowego życia w Chrystusie. Przez to stała się godną, by Ją wzywano i proszono o wstawiennictwo u Swego

¹⁴⁶ Tamże.

¹⁴⁷ Tamże.

¹⁴⁸ k 53 a, Chev. 3701.

¹⁴⁹ Tamże.

¹⁵⁰ Tamże.

¹⁵¹ Tamże.

¹⁵² k 53 b, Chev. 21343.

Syna. Występujący w hymnie tytuł „domina angelorum”¹⁵³ świadczy o wierze w królewską godność Maryi.

*Virgini mariae laudes*¹⁵⁴ to kolejny hymn chwalcący dziewictwo i świętość Maryi. Szerszą zaś naukę przekazuje hymn o Bożym Macierzyństwie, które wynika z faktu narodzenia z Maryi Słowa Wcielonego oraz o współdziałaniu Maryi w dziele Odkupienia i Pośrednictwie Łask. Przez Maryję zostają uwolnieni uczestnicy ofiary paschalnej. Wstawienictwo zaś Maryi prowadzi do życia w chwale i wstania w martwych w Chrystusie. Ostatnia strofa hymnu podejmuje ideę duchowego macierzyństwa Maryi zwracając się do Maryi wezwaniem „Matko nasza”.

*Hodierna lux dei*¹⁵⁵ wyraża cześć dla Bożego Macierzyństwa Maryi. Poczęła Ona bez udziału męża, rodząc Boga. Matce Boga każdy człowiek powierza każdą godzinę życia, modlitwę i błagania. Hymn opiewa także dziewictwo Maryi, czci Ją jako świętą Królową Niebios.

Incipit hymnu *Ave mundi spes maria*¹⁵⁶ sugeruje rozbudowany motyw pośrednictwa łask. Jednak motyw ten pojawia się w formie rozwiniętej dopiero w końcowej strofie hymnu, wyrażając przekonanie, że wstawienictwo Maryi oczyści wierzących z grzechów i umieści w domu wiecznej światłości. Sporo miejsca poświęca hymn motywowi świętości. Źródłem świętości Maryi jest przebywanie w Niej Ducha Św. Ona stała się żywym Jego przybytkiem.

Ave gemma celi lunarium
Ave sancti spiritus sacrarium¹⁵⁷.

Hymn czci także Maryję jako Dziewicę i Matkę Króla Niebios. Maryja poczęła Syna w sposób przekraczający prawa natury:

Ave cuius uiscera
contra iuris federa
ediderunt filium¹⁵⁸.

Dziewictwo to zatem godne jest czci i naśladowania. Analizowany hymn zawiera jeszcze ideę Niepokalanego Poczęcia i wolności Maryi od wszelkich namiętności. Idea ta kryje się w darze świętości:

Ave singularis,
que per uerbum designaris
non passura incendium¹⁵⁹.

Hymn *Iubilemus in hac die*¹⁶⁰ pochodzi z okresu powstawania brewiarza. Wyraża on cześć dla przymiotów Maryi, szczególnie Dziewictwa, Macierzyństwa Bożego, Świętości i łączących się z nimi przywilejów Pośrednictwa Łask i udziału w Odkupieniu. Wzajemna zależność tych motywów uwidacznia się w Bożym Macierzyństwie, dzięki któremu wszelkie stworzenie zostało naprawione i przywrócone do życia w łasce.

Unieuersa tunc refecit

¹⁵³ Tamże.

¹⁵⁴ k 53 b, Chev. 21651.

¹⁵⁵ k 53 vc, Chev. 7938.

¹⁵⁶ k 53 vc, Chev. 1974.

¹⁵⁷ Tamże.

¹⁵⁸ Tamże.

¹⁵⁹ Tamże.

¹⁶⁰ k 53 vd, Chev. 9813.

dum in matre qui nos fecit
complet opus gratie ¹⁶¹.

Motyw udziału Maryi w Odkupieniu jasno uzasadnia hymn *Tibi cordis in altari* ¹⁶². Przez Nią przychodzi Bóg do człowieka grzesznego. Przez Nią także zbliżają się grzesznicy do Boga.

Per te deum adit reus ad quem pert te venit deus
tu amborum media.
Pro peccatis immolare peccatorum perscutato
precium sacrificia ¹⁶³.

Ponadto hymn czci Maryję jako Najświętszą Dziewicę, będącą Pośredniczką Łask. Jej pośrednictwo sprowadza sprawiedliwość w serca upadłych.

Tu reorum aduocata per te sit eorum grata
causa coram iudice ¹⁶⁴.

Hymn *Stella maris o maria* ¹⁶⁵ zawiera motywy świętości i pośrednictwa łask w formie najbardziej rozwiniętej. Świętość Maryi objawia się w bezgrzeszności, dobroci macierzyńskiej. Cechy te są przykładem dla świata. Łaskawość zaś godna jest najwyższej chwały i czci. Hymn porównuje Maryję w Jej świętości do kielicha pełnego miłości oraz rozkosznego źródła słodyczy i łaski. Do Maryi przynoszącej życie zanoszą się w hymnie prośby o pomoc w słabościach oraz o zbawienie dla oczyszczonych. Podziwia się Maryję jako Naczynie Męstwa i Cnoty, upatrując w Niej nadzieję zbawienia i pokoju. Macierzyństwo Boże hymn przedstawia pod kątem zadań, jakie Maryja spełniła w dziejach Zbawienia. To Macierzyństwo jest związane ze zrodzeniem Świętej Nadziei. Maryja sama jest Bramą Życia, która została otwarta grzesznikom.

Tu matrona sancte spei
mater bona mater dei
dei uirga uena uenie
(...)
Stirps beata fac placatum
patrem nata parens natum
nobis peccatoribus ¹⁶⁶.

Użyte w ostatnim wersecie hymnu sformułowanie „servi tui” pozwala wnioskować o czci wobec Maryi jako Królowej i Pani.

Dwunasty w zestawie hymnów maryjnych, hymn *Matr patrnis nati nata* ¹⁶⁷ w sposób szczególny czci Boże Macierzyństwo Maryi. Zostało ono zapoczątkowane w Zwiastowaniu Anioła Gabriela. W Niej Bóg stał się Człowiekiem dla zbawienia ludzi. Jezus już w tajemnicy Wcielenia jawi się jako Król Królów. Odtąd też Maryja staje się Matką Królową, która niesie światu zbawienie. Wstawiennictwo Maryi wyzwala u grzeszników ufność, z którą kierują oni prośby o odpuszczenie grzechów oraz o łaskę życia wiecznego razem z Maryją w domu Ojca.

¹⁶¹ Tamże.

¹⁶² k 54 a, Chev. 20459.

¹⁶³ Tamże.

¹⁶⁴ Tamże.

¹⁶⁵ k 54 a, Chev. 19455 nn.

¹⁶⁶ Tamże.

¹⁶⁷ k 54 b, Chev. 14075.

O tym, jak bardzo wierzono w pośrednictwo Maryi, świadczy występowanie tego motywu w każdym z analizowanych hymnów. Szczególnym przykładem tej wiary jest dziesięciostrofowy hymn *Ave uirgo uirginum*¹⁶⁸, którego dziewięć strof zawiera treść o pośredniczej roli Maryi. W większości jest to wychwalanie Maryi jako naszej ucieczki, pośredniczki, pocieszycielki. Zamieszczone w hymnie prośby dotyczą przede wszystkim uwolnienia od więzów grzechu, nawiedzenia chorych, przywrócenia życia umarłym, umocnienia. Proszono też o sprawiedliwość, radość nawrócenia.

De peccati uinculo
 hoste carne sedulo
 libera nos maria.
 Tu nostrum refugium
 da reis remedium
 procul pelle uicia.
 Infirmos tu uisita
 mortuos resuscita
 tu mestis solatia.
 Per te iustis gratia
 per te reis uenia
 datur et leticia.
 Virgo carens simili
 tuque mundo flebili
 contulisti gaudia.
 Flos digneris uisere
 ut cum christo uiuere
 possimus in gloria. Amen¹⁶⁹.

Hymn *Salue sancta christi parens*¹⁷⁰ jest poetyckim uczczeniem Bożego Macierzyństwa Maryi. Maryja, Matka Jezusa Chrystusa ukazana jest ponadto jako święta, przeczysta Dziewica, pośrednicząca oraz pełna chwały wśród świętych.

*Ave uirgo graciosa*¹⁷¹ — to hymn, który dość jasno określa motyw udziału Maryi w odkupieniu. Maryja jest tą, przez którą do świata przychodzi Zbawiciel Jezus Chrystus przynosząc nowe życie. Narodzony Zbawiciel oświeca mroki tego świata, jest bowiem Słońcem Sprawiedliwości.

Ave fulgens margarita
 per quam uenit mundo uita
 cristus sol iustitiae¹⁷².

Kult Maryi Pośredniczki wyrażają prośby dostąpienia radości nieba, której pragną wierzący i czczący Matkę Jezusa — Króla Chwały, obdarzoną chwałą w niebie. Odmawiający ten hymn prosili także Maryję o codzienną opiekę, o pouczenie, co należy czynić, by u końca życia dostąpić obcowania ze świętymi, o pomoc w ludzkich słabościach. Maryja bowiem, wyznaje się w hymnie, jest dla nas, śmiertelników, jedyną nadzieją. W utworze tym odczytuje się jeszcze motywy świętości, dziewictwa Maryi. Wszystkie występujące tu motywy przenika wiara w Boże Macierzyństwo Maryi.

¹⁶⁸ k 54 vc, Chev. 2261.

¹⁶⁹ Tamże.

¹⁷⁰ k 54 vc, Chev. 1879.

¹⁷¹ k 54 vd, Chev. 2217.

¹⁷² Tamże.

Hymn *Ave uirgo gloriosa*¹⁷³ odmawiany był prawdopodobnie w uroczystość Wniebowzięcia Maryi. W swej treści jednak nie zawiera motywów o Wniebowzięciu, występuje natomiast bardzo rozwinięty motyw chwały Maryi w niebie. Maryja jest blaskiem nieba, ustanowiona ponad słońcem, godna uwielbienia wszystkich chórów niebieskich.

Ave gemma preciosa
super solem speciosa
uirginale gaudium
(...)
Finis leti uite uia
tibi triplex ierachia
digna dat preconia¹⁷⁴.

Hymn czci także Maryję jako Matkę, której Owocem życia jest Jezus Zbawiciel. Metafory dziewiczej lilii, przeczystego źródła określają dziewictwo Maryi. Ideę pośrednictwa streszcza tytuł Nadziei grzeszników, nadany Maryi.

Ostatnim hymnem maryjnym brewiarza jest dziesięciostrofowy utwór rozpoczynający się od słów *Salvatoris mater pia*¹⁷⁵, opiewający Boże Macierzyństwo Maryi. Dla określenia tego przywileju używa się słów takich jak: Świątynia Boga, Matka Zbawiciela, Oblubienica Króla Najwyższego. Stwierdza się także, że narodzenie Króla Królów stało się na skutek Słowa przekazanego Maryi w Zwiastowaniu, które Ciałem się stało. Obecność Boga w łonie Maryi sprawia, iż jest Ona pełna łaski, święta, do której z ufnością spieszą grzeszni.

Porta celi
templum dei
maris portus
ad quem rei
currunt cum fiducia¹⁷⁶.

Mając na uwadze elementy kultu maryjnego w brewiarzu z Elbląga należy, dla całości, poddać jeszcze analizie materiał maryjny zawarty w Litanii do Wszystkich Świętych oraz ówczesnej formie Pozdrowienia Anielskiego, używanej przez dominikanów w godzinach liturgicznych.

Litania zawiera trzy wezwania Maryi: Świętej, Bożej Rodzicielki i Dziewicy. Każde z nich zakończone jest prośbą o modlitwę¹⁷⁷. W wersecie litanii zawarte są motywy Bożego Macierzyństwa i Dziewictwa Maryi. Modlitwa po litanii¹⁷⁸ czci także Maryję jako świętą, zawsze Dziewicę i Pośredniczkę Łask wszelkich.

Owczesna forma Pozdrowienia Anielskiego jest wyrazem kultu świętości, który wiąże się z pełnią łaski i wybraństwem Maryi wśród innych niewiast oraz Bożego Macierzyństwa, którego Owocem jest Jezus Chrystus.

Ave maria gracia plena dominus tecum benedicta tu in mulieribus et benedictus fructus uentris tui. Amen¹⁷⁹.

¹⁷³ k 55 a, Chev. 2205.

¹⁷⁴ Tamże.

¹⁷⁵ k 55 b, Chev. 17821.

¹⁷⁶ Tamże.

¹⁷⁷ k 33 vc, Litanía.

¹⁷⁸ Tamże, versus 1 oratio.

¹⁷⁹ k 57 a.

Przeanalizowany materiał maryjny, zawarty w hymnach, litanii oraz Pozdrowieniu Anielskim pozwala stwierdzić, że w średniowiecznej pobożności, przejawiającej się w utworach poetyckich, najbardziej rozwinięty został motyw Maryi Pośredniczki. Wzywano i proszono Ją, wierząc w Jej Boże Macierzyństwo, Świętość oraz uznając Dziewictwo. W sposób prosty i zrozumiały pojmowano rolę Maryi w dziejach Zbawienia. Spotyka się także, wynikające z królewskiej godności Jezusa Chrystusa, motywy Maryi Królowej, obdarzonej chwałą w niebie. Motyw Niepokalanego Poczęcia nie posiada jeszcze głębszego uzasadnienia i ma charakter prawdy pojmowanej zawiązkowo. Bardzo mało miejsca zajmują w hymnach fakty historyczne. Tylko jeden motyw apokryficzny, wzięty z legendy o Teofilu, świadczy jednak o tym, że głównym źródłem dla twórczości poetyckiej tego okresu było Pismo św. i tradycja Kościoła, nie zaś przekazy apokryficzne.

Częstość występowania poszczególnych motywów kultowych Maryi pozwala na przedstawienie ich w następującym schemacie:

1. Pośrednictwo łask,
2. Macierzyństwo Boże,
3. Świętość,
4. Dziewictwo,
5. Udział w Odkupieniu,
6. Godność królewska,
7. Chwała w niebie,
8. Fakty dziejowo-zbawcze,
9. Macierzyństwo duchowe,
10. Niepokalane poczęcie,
11. Fakty apokryficzne.

Zestawienie to daje obraz maryjnej pobożności dominikanów elbląskich, którzy wzywali Maryję jako Pośredniczkę Łask, czcili Boże Macierzyństwo Maryi, naśladowali świętość i miłowali Maryję jako Dziewicę, Królową pełną chwały i Matkę duchową wszystkich ludzi, która z woli Boga została w sposób czynny włączona w dzieło Odkupienia.

VII. ANALIZA OFICJUM NAWIEDZENIA NMP

Brewiarzowe oficjum Nawiedzenia jest w swej formie odmienne od innych poddanych już analizie oficjów. Jest ono rymowane, a częściowo i rytmizowane. Całe oficjum jest poetycką interpretacją faktu Nawiedzenia św. Elżbiety przez Najświętszą Maryję Pannę. Opiera się ono o Łukaszową Ewangelię dzieciństwa Pana Jezusa 1,39—80. Historia ta jest zatem podłożem dla motywów kultu NMP.

Hymn z jutrzni przedstawia problem święta Nawiedzenia. W wydarzeniu odwiedzin Elżbiety dokonało się objawienie światu przez Maryję tego, co Bóg w Zwiastowaniu złożył w Jej sercu, a czego do tej pory sama nikomu nie ujawniła. Było to pierwsze ujawnienie wcielenia Syna Bożego.

*Sic festinat et festinat domum quam ingreditur nam serena deo plena
lucem dat cum loquitur fit que festum manifestum dum deus ostendit.
Hinc exurgit et assurgit elinguis infantulus exultando adorando
deum qui fit paruulus et sanetur et saluetur electorum populus*¹⁰⁰.

¹⁰⁰ k 382 a, Hymnus ad matutinum.

Podobnie lekcje nawiązują do faktu historycznego poddając go interpretacjom. Jako przykład może służyć lekcja piąta, która nawiązuje do pozdrowienia Elżbiety przez Maryję. Wtedy Duch Św. napełnił Elżbietę, a Dzieciątko poruszyło się w jej łonie. Wtedy też Jan w łonie Elżbiety wysławiał Wcielonego Syna Bożego. Wtedy też został uczyniony prorokiem.

*Hinc et cito aduentus marie diuineque presencie beneficia declarantur cum subditur: Et factum est ut audiuit salutationem eius elyzabeth exultavit infans in utero eius. Sicut enim illa marie sic iste aduentum domini senciebat: et quia lingua non potuit anima exultante resultabat. Iamque sue precursionis officium spiritu sancto repletus inhoabat. Denique uero antequam maria elyzabeth salutaret sed statim ut locuta est uerbum quod dei filius in uentre matris suggererat infans iohannes exultavit et tunc prophetam fuit*¹⁸¹.

Trzy lekcje nokturnu trzeciego to homilia św. Ambrożego na Ewangelię o Nawiedzeniu. Przyjście Maryi do Elżbiety św. Ambrożego rozumie tu jako przyjście Chrystusa do Jana.

*Contuendum est quia superior uenit ad inferiorem ut inferior adiuuetur maria ad elyzabeth christus ad iohannem. Denique etiam postea ut sanctificaret baptismum iohannis dominus uenit ad baptismum*¹⁸².

W Nawiedzeniu po raz pierwszy zostało właściwie zrozumiane przez człowieka misterium zbawienia. To, co się dokonało w Maryi, a o czym mówiła Ona pozdrawiając Elżbietę, najpierw usłyszał i rozumiał Jan¹⁸³. Antyfony do kantyku NMP oraz lekcja pierwsza oktawalna zwracają uwagę, że wydarzenie Nawiedzenia ma charakter szczególnego objawienia. To, co było tajemnicą serca Maryi, zostaje odkryte przed światem. Podkreśla się w tym rolę kobiety zwiastującej zbawienie¹⁸⁴. Historia Nawiedzenia św. Elżbiety przez Maryję obrazuje ponadto ideę wypełniania się woli Bożej. Oto bezpłodna Elżbieta poczyňa dziecie, które będzie przygotowywać drogę Panu. Maryja Dziewica poczyňa Syna Bożego za sprawą Ducha Św., zawierzywszy słowom Anioła. Spotkanie tych dwu wydarzeń i ich ukazanie światu rodzi radość i uwielbienie Boga, działającego pośród ludu. Wyrażają to kantyki Maryi¹⁸⁵ i Zachariasza¹⁸⁶.

Maryja w oficjum Nawiedzenia jest czczona jako Boża Rodzicielka. Ten motyw należy do najczęstszych w oficjum. Maryja jest tą różdżką Jessego, która wydała kwiat w postaci Syna Bożego¹⁸⁷. W Maryi Dziewicy przychodzi światło odwieczne pochodzące z wysoka¹⁸⁸. Oddając cześć Maryi przez kult Jej Macierzyństwa Bożego uwielbiano Chrystusa. Wezwaniem do takiej postawy jest inwitorium analizowanego oficjum.

*Corde et animo latentem in uirgine christum adoremus mentisque dulcedine matri jubilemus*¹⁸⁹.

Matka Boża odwiedzająca Elżbietę jest święta. Źródłem tej świętości,

¹⁸¹ k 383 vc, Lectio V.

¹⁸² k 385 a, Lectio VIII.

¹⁸³ k 386 b, Lectio IX.

¹⁸⁴ k 386 b, Lectio prima in octava i ad Magnificat antiphona.

¹⁸⁵ Łuk. 1 46—55 por. 386 vc, Lectio II, III in octava.

¹⁸⁶ Łuk. 1, 69—79.

¹⁸⁷ k 381 b, Responsorium.

¹⁸⁸ k 382 a, Hymnus.

¹⁸⁹ k 381 vd, Inwitorium.

podkreśla oficjum, jest pełnia łaski, pełnia Boga¹⁹⁰, jaka w Maryi spoczęła dzięki pokorze i zaufaniu do tego, co jej zostało objawione.

hanc invenit gratiam plena iam gratia
ut caritate feruida virginitate integra
humilitate esset etiam deuoto¹⁹¹.

Ta pełnia Boga, w której uczestniczy Maryja, napawa ją szczęściem¹⁹², pozwala także dawać świadectwo tego szczęścia innym, jak również w pokorze podejmować posługę w domu Zachariasza. Postawa Maryi w domu Zachariasza i Elżbiety winna stać się przykładem i zachętą dla wielu¹⁹³.

Oficjum Nawiedzenia zwraca uwagę także na przywilej dziewictwa Maryi. Maryja została Matką jako Dziewica, z pokorą wypowiadając słowa „niech mi się stanie”. Dziewicę szczególną mocą napełnił Duch Święty, w dziewiczym ciele Bóg zaczął realizować Dzieło Zbawienia. Jako dziewica Matka Maryja idzie, by nawiedzić swoją krewną Elżbietę i tam śpiewa kantyk uwielbienia.

Accepto igitur ut dictum est consensu uirginis, ut sine virili semine conciperat dei filium¹⁹⁴
per uisitantem uirginem infirmauit precursori¹⁹⁵.

Przywilej dziewictwa zachowany został przed narodzeniem i po narodzeniu Jezusa. Ideę tę podejmuje homilia św. Ambrożego w ósmej lekcji jutrzni¹⁹⁶

Motywy pośrednictwa Maryi wyrażają w oficjum różne prośby, z jakimi zwracano się do Maryi. W responsorium po lekcji dziewiątej Maryja wzywana jest tu jako przedziwna nadzieja człowieka.

O spem miram, quam dedisti decantula hominibus dum ancillam te dixisti et beatam pro omnibus mater ut nos christi fruamur aspectibus¹⁹⁷.

Werset tego responsorium jest prośbą o zachowanie od śmierci: „nos a morte saluas”¹⁹⁸.

Syntetycznym ujęciem motywu pośrednictwa łask jest konkluzja hymnu pierwszych niesporów tego święta, a znana do dziś w formie antyfony *Mara mater gracie*¹⁹⁹. Obraz Maryi modlącej się za grzeszników przypominają wezwania „Ora pro nobis sancta dei genitrix”²⁰⁰.

Oficjum podejmuje także temat uczestnictwa Maryi w dziele zbawienia. Maryja jest glebą, na którą zostało rzucone ziarno, wydające owoc²⁰¹. Owocem tym jest Mesjasz, nawiedzający swój lud²⁰². Lekcja pierwsza oktawalna przeciwstawia Maryję Ewie.

¹⁹⁰ k 384 vc, Lectio VII.

¹⁹¹ k 383 a, Lectio III.

¹⁹² k 384 vd, Responsorium.

¹⁹³ k 385 a, Lectio VIII.

¹⁹⁴ k 382 vd, Lectio III.

¹⁹⁵ k 386 a, ad Benedictus antiphona.

¹⁹⁶ k 384 vd, Lectio VIII.

¹⁹⁷ k 385 vc, Responsorium.

¹⁹⁸ k 385 vc, Versus.

¹⁹⁹ k 381 vc, Hymnus.

²⁰⁰ k 381 vc, Versus.

²⁰¹ k 384 a, Responsorium.

²⁰² k 386 b, ad Benedictus antiphona.

Maria ut sicut in inicio peccatum a muliere sic eciam in inicio salutis a mulieribus inchoarentur bona²⁰³.

Maryja, dająca początek zbawieniu, nazywana jest dlatego Bramą Zbawienia lub Bramą Niebios²⁰⁴.

Przeprowadzona analiza wykazuje, że oficjum jest przede wszystkim uczeczeniem wydarzenia historycznego, które odegrało dużą rolę w dziejach zbawienia, stając się pierwszym ujawnieniem światu tego, co w Maryi rozpoczął Bóg. Treść historyczna w oficjum stanowi tło dla rozwoju innych motywów kultu, które można zestawić w schemacie:

1. Macierzyństwo Boże,
2. Fakty dziejowo - zbawcze,
3. Świętość,
4. Dziewictwo,
5. Pośrednictwo łask,
6. Udział w Odkupieniu.

Schemat ten ukazuje, że dominikanie rozważając wydarzenia historyczno-zbawcze, w których uczestniczyła Maryja, czcili Maryję jako Bożą Rodzicielkę, naśladowali świętość i miłowali Maryję Dziewicę. Przy tym wzywano Maryję, wierząc w Jej pośrednictwo, przypominając zasługi, jakie zyskała przez udział w zbawieniu.

ZAKOŃCZENIE

Materiał rękopiśmienny z brewiarza dominikanów z Elbląga, będący podstawą do wykazania kultu Najświętszej Maryi Panny, obejmuje okres XIII, XIV i XV w.

Z w. XIII pochodzą hymny Maryjne; w. XIV oficja Oczyszczenia, Zwiastowania, Wniebowzięcia, Narodzenia oraz oficjum sobotnie o NMP; z w. XV rymowane oficjum o Nawiedzeniu NMP. Materiał ten obrazuje kult, jaki oddawany był przez dominikanów z Elbląga w poszczególnych wiekach. W jaki sposób czczona była Maryja, najlepiej przedstawi zestawienie motywów kultowych, oparte na częstotliwości ich występowania.

XIII w.

1. Pośrednictwo łask
2. Macierzyństwo Boże
3. Świętość
4. Dziewictwo
5. Udział w Odkupieniu
6. Godność królewska
7. Chwała w niebie
8. Fakty historyczne
9. Macierzyństwo duchowe
10. Niepokalane poczęcie
11. Fakty apokryficzne

XIV w.

1. Macierzyństwo Boże
2. Świętość
3. Dziewictwo
4. Pośrednictwo łask
5. Udział w Odkupieniu
6. Fakty historyczne z życia Maryi
7. Chwała w niebie
8. Wniebowzięcie
9. Godność królewska
10. Macierzyństwo duchowe
11. Uświęcenie w łonie matki

XV w.

1. Macierzyństwo Boże
2. Fakty historyczne
3. Świętość

²⁰³ k 386 b, Lectio I in octava.

²⁰⁴ k 383 b, Antiphona.

4. Dziewictwo

5. Pośrednictwo łask

6. Udział w Odkupieniu

W XIII w. dominikanie elbląscy czcili Maryję jako Pośredniczkę łask, Matkę Boga, Świętą i Dziewicę. Pierwszeństwo pośrednictwa łask przed innymi dogmatycznymi i teologicznymi motywami kultu powodowane jest zapewne liryzmem charakterystycznym dla hymnów zachowanych w trzynastowiecznej części brewiarza.

Obraz kultu Matki Boskiej w XIV w. jest tworzony przez bogaty materiał pięciu oficjów, skupiający się głównie na treści dotyczącej Macierzyństwa, Świętości i Dziewictwa Maryi. Obraz kultu Matki Bożej w w. XV odpowiada w zasadzie obrazowi w. XIV. Dominacja elementu historycznego wynika z faktu, że analiza objęte zostało oficjum będące historią Nawiedzenia Elżbiety przez Maryję..

Inne motywy kultu, występujące bardziej lub mniej wyraźnie w poszczególnych wiekach, świadczą o powolnym rozwoju pobożności maryjnej i samej mariologii.

Czterem podstawowym motywom występującym zarówno w XIII, XIV i XV w. odpowiadają cztery podstawowe akty kultu maryjnego: Macierzyństwu Bożemu — cześć, Świętości — naśladowanie, Dziewictwu — miłość, Pośrednictwu łask — wzywianie. A zatem w w. XIII przede wszystkim wzywano Maryję, czcząc, naśladując i miłując. W w. zaś XIV i XV najpierw oddawano Maryi cześć, naśladowano, okazywano miłość i wreszcie wzywano.

Uwzględniając cały materiał maryjny w brewiarzu trzeba stwierdzić, że szeroko rozbudowany kult Bożego Macierzyństwa pobudzał w każdym wieku modlących się do należynej Maryi czci. Poznawane przez modlitwę cnoty zachęcały do naśladowania; podkreślane stale dziewictwo Maryi budziło miłość. Wiara zaś w pośrednictwo łask zachęcała do wzywania. Przyjmując twierdzenie o. doc. Celestyna Napiórkowskiego, iż kult naśladowania jest charakterystyczny dla mariologii eklezjotypicznej, a kult wzywania dla mariologii chrystotypicznej, możemy stwierdzić, że w brewiarzu z Elbląga materiał trzynastowieczny reprezentuje mariologię chrystotypiczną, ze względu na dominujący, właściwy dla liryki poetyckiej motyw pośrednictwa łask, któremu odpowiada akt wzywania. Materiał maryjny z w. XIV i XV reprezentuje mariologię eklezjotypiczną, ze względu na rozwinięty motyw świętości, któremu odpowiada akt naśladowania.

W duchu też takiej mariologii przez lata swojej działalności dominikanie z Elbląga wywierali wpływ z jednej strony na zakon krzyżowy, z drugiej na mieszczan elbląskich i okoliczny lud wiejski.

LE SUJET DU CULTE DE LA SAINTE VIÈRGE DANS LE MANUSCRIT
BRÉVIAIRE DES DOMINICAINS À ELBLĄG (LE MUSÉE À ELBLĄG,
LE MANUSCRIT N. 132 DU XIII-XV S.

RÉSUMÉ

Cet élaboration, qui veut présenter le sujet du culte de la Sainte Vierge, s'appuie sur un manuscrit-bréviaire des Dominicains à Elbląg, unique conservé jusqu'aux nos jours, qui provient du XIII-XV siècle. Une analyse particulière historico-dogmatique concerne les textes mariologiques suivants, enfermés dans ce manuscrit: les hymnes de la Sainte Vierge, officium du samedi, officium de la Purification, de l'Annuntiation, l'Assomption, la Naissance et l'officium de la Visitation de la Sainte Vierge.

Cette analyse présente qu'au XIII siècle à Elbląg la Sainte Vierge a été vénérée comme Médiatrice des grâces, Mère de Dieu, Sainte, Vierge. Une manifestation de cette foi fut montrée par les actes du culte, comme: invocation, adoration, imitation, amour.

Cependant au XIV et XV siècles on a vénéré d'abord la Sainte Vierge à l'égard de sa divine Maternité, puis on imitait sa sainteté, on montrait l'amour à l'égard de sa virginalité et on invoquait la Sainte Vierge, croyant en sa médiation.

L'image du culte de Sainte Marie à Elbląg ici montré, permet à soutenir, que les textes du bréviaire du XIII siècle par rapport à la Sainte Vierge présentent une mariologie christotypique à l'égard du motif de la médiation, qui y est développée.

Les textes du XIV et du XV siècles présentent une mariologie ecclésiotypique à l'égard du motif de la sainteté qui y est dominant et qui engageait les fidèles à imiter la Sainte Vierge.